

La vida
i n v i s i b l e
de
l'Eurídice
Gusmão

MARTHA BATALHA

Traducció de
PERE COMELLAS CASANOVA

LA VIDA INVISIBLE
DE L'EURÍDICE GUSMÃO

Títol original:

A vida invisível de Eurídice Gusmão

Publicat per un acord especial amb The Ella Sher Literary Agency
(www.ellasher.com), conjuntament amb
Villas Boas & Moss Literary Agency & Consultancy

© 2016 Martha Batalha

© Alamy Stock Photo, per la imatge de portada
© Jorge Luna, per la foto de l'autora

© 9 Grup Editorial, per l'edició
Capital Books
c. Muntaner, 200, àtic 8a • 08036 Barcelona
T. 93 363 08 23
info@capitalbooks.cat
www.capitalbooks.cat

Disseny: J. Mauricio Restrepo

Primera edició: febrer del 2017
ISBN: 978-84-944928-8-4
DL B 1584-2017
Imprès a Romanyà-Valls, SA

Tots els drets reservats.

LA VIDA INVISIBLE DE L'EURÍDICE GUSMÃO

MARTHA BATALHA

TRADUCCIÓ DE PERE COMELLAS CASANOVA

Capital Books

*Al Juan, que hi va creure des del primer dels
quatre llibres sacrificats en nom de l'Eurídice.*

*Als meus pares, la seva presència en tot el que
faig va molt més enllà del cognom.*

*I a la millor professora de portuguès que es pot
tenir: Solveig, soc aquella nena de dotze anys
que et retribueix tot el que li vas ensenyar.*

Estimada lectora, benvolgut lector,

Moltes de les històries descrites en aquest llibre de fet han passat. A Rio de Janeiro hi va arribar a haver cossos amuntegats pels carrers per culpa de la grip espanyola. Els versos que sortien de la boca de la Maria Rita són adaptats del gran poeta brasiler Olavo Bilac, i l'anunci publicat quan es va tancar a l'habitació va sortir al *Jornal do Commercio*.

Rio va tenir un llibreter molt francès i molt garrepa, que va deixar el negoci al germà en comptes de deixar-l'hi a la dona. Un jove molt pobre es va fer molt ric produint cervesa, igual que li va passar al creador de la cervesa Tupã (aquest jove era el meu besavi). I algú altre va tenir el peculiar destí a què l'he sotmès, com va explicar en Luiz Edmundo, insigne cronista de Rio, en els seus llibres de records.

L'Heitor Cordeiro, la Bebé Silveira i en Raul Régis organitzaven els salons més fins de Rio a principis de la Nova República. L'Ernesto Nazareth no tenia piano propi. Assajava a casa dels amics o en botigues d'instruments musicals del carrer Carioca. Villa-Lobos anava per les escoles divulgant les meravelles del cant coral, i hi havia una mestra que era molt bona persona a l'Escola Municipal Celestino Silva, segons em va explicar l'avi.

Però el més real d'aquest llibre és a la vida de les dues protagonistes, l'Eurídice i la Guida. Encara se les pot veure per

aquí i per allà. Apareixen a les festes de Nadal, on es passen bona part de l'estona assegudes, amb el tovallonet a les mans. Són les primeres d'arribar i les primeres d'anar-se'n. Fan comentaris sobre les espècies dels bunyols de bacallà, sobre la calor i les pluges del dia, sobre el vi que algunes tasten, però no gaire, no gaire. Pregunten si el marit està bé, si la besneboda ja festeja, si el besnebot està encaminat. N'hi ha que necessiten un cop de mà per aixecar-se del sofà i seure a taula. Moltes ja han perdut la gana, i es miren amb indiferència els talls de gall dindi. Altres s'animen a l'hora de les postres, perquè les torradetes de Santa Teresa sempre venen de gust. Se'n tornen discretament al sofà i miren els joves que desemboliquen els regals, amb el posat de qui només és capaç de veure el passat.

L'Eurídice i la Guida estan basades en la vida de les meves, i de les vostres, àvies.

1

Quan l'Eurídice Gusmão es va casar amb l'Antenor Campelo ja no trobava tant a faltar la seva germana. Ja podia somriure si sentia algun comentari que fes gràcia, i era capaç de llegir dues pàgines d'un llibre sense aixecar el cap per pensar on devia ser la Guida en aquell moment. És veritat que la continuava buscant, que al carrer es fixava en les cares femenines, i una vegada va estar segura d'haver vist la Guida en un tramvia que anava a Vila Isabel. Després aquella seguretat es va esvaïr, com totes les altres que havia tingut fins llavors.

Per què l'Eurídice i l'Antenor es van casar, ningú no ho sap del cert. N'hi ha que creuen que el casament es va consumir perquè en José Salviano i en Manuel da Costa ja estaven compromesos. Altres apunten a la malaltia de la tia de l'Antenor com a responsable de la unió, perquè ja no podia rentar la roba al nebot amb el sabó especial d'espígol, o fer-li el caldo de gallina amb trossos transparents de ceba, perquè tot i que en Nonô, l'Antenor, apreciava el gust de la ceba, en detestava la textura i un sol tros camuflat entre les mongetes li podia fer venir arca-des i rots durant tota una llarga tarda regada d'Alka-Seltzer. Fins i tot n'hi ha que creuen que l'Eurídice i l'Antenor de fet es van enamorar, i que aquell amor va durar els tres minuts d'un ball de parelles en una festa de disfresses del Clube Naval.

El cas és que es van casar, amb l'església atapeïda i el con-

vit a casa de la núvia. Dos-cents bunyols de bacallà, dues caixes de cervesa i una ampolla de xampany per al brindis a l'hora del pastís. Un veí professor de violí es va oferir a tocar a la festa. Van arrambar les cadires a la paret perquè les parelles ballessin un vals.

No hi havia gaires noies, a la festa, perquè l'Eurídice no tenia amigues. Hi havia dues ties no gaire velles, una veïna no gaire vistosa, una altra de no gaire simpàtica. La noia més bonica era a la foto de l'únic marc de la sala.

«Qui és la noia de la foto?», va preguntar un amic del nuvi.

L'Antenor va donar un cop de colze a l'amic, li va dir que allò no eren maneres. El noi es va atabalar, va mirar a banda i banda, va mirar-se el got que duia a la mà. Va deixar la cervesa a la taula i se'n va anar a l'altre cantó de la sala.

Va ser una cerimònia senzilla, seguida d'una festa senzilla, i d'una lluna de mel complicada. El llençol no es va tacar, i l'Antenor es va indignar.

—Amb qui dimoni has estat?

—Jo no he estat amb ningú.

—I tant que sí.

—No, amb ningú.

—No em vinguis amb excuses, saps molt bé el que hi hauríem d'haver vist, aquí.

—Sí que ho sé, la meva germana m'ho va explicar.

—Fresca. M'he casat amb una fresca.

—No diguis això, Antenor.

—Doncs ho dic i ho repeteixo. Fresca, fresca, fresca.

Tota sola al llit, amb el cos amagat sota la flassada, l'Eurídice plorava fluixet pels «fresca» que s'havia sentit, pels «fresca» que tot el carrer havia sentit. I perquè li havia fet mal, primer entre les cames i després al cor.

Les setmanes següents la cosa es va calmar, i l'Antenor va

decidir que no calia tornar la dona. Ella sabia fer desaparèixer els trossos de ceba, rentava i planxava molt bé, parlava poc i tenia un cullet bonic. A més, l'incident de la nit de nocces li va servir per situar-lo per damunt d'ella, com si hagués d'abaixar el cap per dirigir-se a la dona. Des de baix l'Eurídice ho acceptava. Sempre s'havia pensat que no valia gaire res. Ningú no val gaire quan ha de dir a l'home del cens que a l'apartat de professió escrigui les paraules «mestressa de casa».

La Cecília va venir al món al cap de nou mesos i dos dies després del casament. Era un nadó rialler i grassonet, rebut amb alegria per la família, que repetia: «És bufona!»

L'Afonso va venir al món l'any següent. Era un nadó rialler i grassonet, rebut amb alegria per la família, que repetia: «És un nen!»

Com a responsable de l'augment d'un cent per cent del nucli familiar en menys de dos anys, l'Eurídice va decidir que ja era hora de jubilar-se de la part física dels seus deures matrimonials. Va provar d'explicar la decisió a l'Antenor mitjançant unes indisposicions que va començar a tenir, les hores buides de dissabte al matí i en aquells moments foscos, passades les nou del vespre. Però l'Antenor no volia saber res de no em toquis. Ell era un home de costums i de rutines, com aquella d'arrambar-se a la camisa de dormir de la seva dona i enfonsar-li el nas al tou del coll blanc. L'Eurídice llavors es va fer escoltar d'altres maneres. Es va engreixar un munt de quilos que parlaven en nom seu i que cridaven a l'Antenor que no se li acostés.

Enllaçava l'esmorzar d'acabada de llevar amb el segon esmorzar de les deu; el dinar amb el berenar, i el sopar amb el ressupó. Els intervals els omplia amb les sobres de les farinetes i amb els tastos de menjar, per saber si hi havia molta o poca sal, molt o poc sucre, si tenia molt o poc gust. Va acumular tres papades, aquella Eurídice. Semblava que els ulls se li feien petits, els cabells no donaven l'abast per emmarcar tanta cara. Quan

va veure que estava al punt, que era el punt de fer que el marit no se li acostés mai més, va adoptar formes d'alimentació saludables. Feia règim els dilluns al matí i entre àpats.

El pes de l'Eurídice es va estabilitzar, igual que la rutina de la família Gusmão Campelo. L'Antenor anava a treballar, els fills anaven a l'escola i l'Eurídice es quedava a casa, passant l'escombra i repassant els pensaments estèrils que li feien la vida infeliç. No treballava fora de casa, ja havia acabat l'escola. Com podia omplir les hores del dia un cop fets els llits, regades les plantes, escombrada la casa, rentada la roba, amanides les mongetes, cuït l'arròs, preparat el suflé i fregits els bistecs?

Perquè l'Eurídice, us ho podeu ben creure, era una dona brillant. Si li haguessin donat càlculs complicats hauria construït ponts. Si li haguessin donat un laboratori hauria inventat vacunes. Si li haguessin donat pàgines en blanc hauria escrit clàssics. Però el que li donaven eren calçotets bruts, que l'Eurídice rentava molt de pressa i molt bé, i de seguida s'asseia al sofà mirant-se les ungles i rumiant què havia de pensar.

I així va arribar a la conclusió que no havia de pensar. Que per no pensar s'havia de mantenir ocupada totes les hores del dia, i que l'única activitat casolana que li oferia aquest benefici era la que tenia el do de ser gairebé infinita en les seves exigències diàries: la cuina. L'Eurídice mai no seria enginyera, mai no posaria els peus en un laboratori i mai no gosaria escriure versos, però es podia dedicar a l'única activitat permesa que tenia un cert toc d'enginyeria, de ciència i de poesia.

Cada matí, després de despertar, vestir i alimentar el marit i els fills i deslliurar-se'n, l'Eurídice obria el llibre de receptes de la Tia Palmira. L'ànec a la taronja semblava un sopar ideal, mentre hagués de comprar l'ànec i que a casa no hi hagués taronges. Es posava el vestit de sortir i anava a la polleria a triar un ànec saludable. Aprofitava per agafar també un pollastre, perquè l'ànec s'havia de passar tota la nit marinat en vi i espè-

cies, de manera que el sopar d'avui continuava sent un repte i, punyeta, ella necessitava reptes. L'ànec havia de ser tendre i gras, el pollastre havia de tenir la cresta vermella i el pit car-nós. Del mercat l'Eurídice s'enduria les taronges per a l'endemà, el coco per al pastís de farina de blat de moro, les prunes per al farcit del rosbif i la dotzena de plàtans que alimentarien l'Afonso i la Cecília un cop haguessin decantat el plat i dit «això no m'agrada».

Quan tornés a casa agafaria el pollastre i l'ànec per les potes, els tallaria el coll i faria altres feines mentre la sang dels animals s'escorria cap a la palangana. Escaldava l'ànec i el pollastre dos minuts, els treia les plomes amb el cos encara tebi i els passava un paper encès per sobre per cremar-los el plomissol. Els treia les tripes i el pedrer, el fetge i el cor, amb un petit tall a la panxa si volia rostir l'au sencera, o a través d'un gran tall al mig del cos si el plat s'havia de servir a trossos.

I hi havia els acompanyaments. Les patates no les feia mai només fregides, sinó fregides senceres i farcides de formatge i pernil dolç. Bullides i gratinades amb crema de llet, tallades a llesques i batejades com patates suïsses. L'arròs va deixar de ser blanc i va començar a rebre panses, pèsols i pastanaga, salsa de tomàquet, llet de coco o qualsevol altre ingredient que la Tia Palmira suggerís a les seves receptes. Quan li sobrava una estona la invertia en les postres. Flam de coco amb confitura de prunes, cascada de merenga, panellets de coco amb crema de formatge. L'Eurídice cuinava fins que omplia les safates i tot l'espai lliure de la taula del rebost.

La família no li reconeixia les proeses culinàries. L'Afonso i la Cecília passaven per un moment d'idil·li amb la pasta i l'Antenor no era home que s'emocionés davant d'un turbot amb salsa de tàperes. «Fes-me uns espaguetis», deien els nens, «fes-me un bon bistec», deia l'Antenor, i l'Eurídice se'n tornava a la cuina a escalfar l'aigua per als espaguetis i prometia a l'An-

tenor un filet sense ni un bolet. Després d'un parell de vespres de menjar senzill tornava a les receptes del llibre, i tothom havia de fer veure que menjava freginat, gambes amb carbassa de rabequet o arròs de marisc.

Quan va haver provat totes les receptes, l'Eurídice va pensar que ja era hora de crear plats propis. Aquella Tia Palmira sabia moltes coses però no ho sabia pas tot, i l'Eurídice sospitava que la mandioca amb llet podria acompanyar la carn seca, que la confitura de guaiaba quedaria bé en el pollastre a la milanesa, que a la farina de tapioca se li podria posar un pessic d'aquell tal curri que ningú sabia què era. Un dijous al matí es va posar el vestit de sortir i se'n va anar a la papereria de la cantonada.

—Bon dia, senyora Eurídice.

—Bon dia, senyor Antônio.

—Que busca res especial?

—Una llibreta gran i pautaada.

El senyor Antônio va assenyalar en el prestatge la pila de llibretes de tapa dura i negra. L'Eurídice s'entretenia amb la tria, i el senyor Antônio s'entretenia amb l'Eurídice. Potser era perquè s'havia passat la infantesa dormint entre les abundoses carns de la negra Chica de Jesus, l'encarregada de criar l'Antônio i els seus germans mentre la mare visitava els millors salons de Rio, que li agradaven tant les abundors de l'Eurídice. També li agradaven els seus ulls, el nas revenxinat, les manetes petitones, la medalla al pit, els turmells gruixuts i qualsevol altra cosa que li mirés.

L'Eurídice es va estar estona davant de la pila. Havia de ser la llibreta de les seves receptes, havia d'escollir la millor de les llibretes pautaades. En va fullejar una, va veure que tenia una taqueta a la tapa i la va deixar. Va inspeccionar la tercera i no li va trobar cap defecte. Estava a punt de donar l'escollida a en Tinoco, el mulato que treballava des de sempre a la papereria, quan el senyor Antônio es va avançar per atendre la clienta.

Van parlar del temps mentre l'Eurídice esperava el canvi. Se'n va anar sense imaginar-se que els seus comentaris sobre la pluja serien el moment culminant de la setmana d'aquell home.

Pel camí cap a casa l'Eurídice cantussejava, feliç. Va parar de cantussejar i va perdre una mica de felicitat quan va sentir un «bon dia, veïna!».

La Zélia, la veïna de la casa del costat. La Zélia era una dona de moltes frustracions. La més gran de totes era no ser l'Esperit Sant, per poder-ho veure i saber tot. La Zélia de fet tenia més tirada a Llop Ferotge que no pas a Esperit Sant, perquè tenia els ulls grossos per a veure-hi més bé, les orelles grosses per a sentir-hi més bé i una boca molt grossa que escampava pel veïnat les principals notícies del barri. La Zélia també tenia un coll de tortuga, que semblava que se li allargava cada vegada que algú del seu interès passava per davant de casa seva. Aquella dona era més estranya que un ornitorrinc, i un exemplar d'aquella mena no provocava més estranyesa senzillament perquè la Zélia era una de tantes de la mateixa estofa que habitaven aquells temps i aquell lloc.

—Més material escolar per a la mainada?

L'Eurídice es va posar el paquet al pit, en un gest dubtós fins i tot per a ella. No sabia si protegia el pit o el paquet.

—Bon dia, veïna. Això és... una llibreta per apuntar les despeses de la casa.

L'endemà, a totes les dones del carrer els sabia greu que l'Eurídice i l'Antenor estiguessin passant dificultats econòmiques. No m'estranya, deia la Zélia. L'Eurídice no s'estava de res, al mercat, i com podia ser que algú anés tan sovint a les Cases Pedro a buscar espècies? I les olors que en sortien, d'aquella cuina! Olors exòtiques, que no formaven part del pa de cada dia d'altres cases. Aquell dispendi s'havia d'acabar.

Incapaç de ser l'Esperit Sant, la Zélia es va conformar amb una funció menor, i es va autoproclamar profeta. Les se-

ves observacions empíriques generaven pronòstics precisos, que tenien com a característica el fet de ser sinistres, perquè la Zélia aconseguia ser pitjor que Déu a l'Antic Testament. «Aquella durà el marit a la ruïna», va decretar, aixecant la mandíbula.

La Zélia no s'havia tornat un simulacre d'ornitorrinc d'un dia per l'altre; aquestes coses de l'evolució demanen temps. La transformació va començar a la infància, quan el que havia de ser un do es va convertir en un dolor. Del pare havia heretat el gust per la notícia; de la mare, la vida estreta de la casa. Del món en va treure disgustos; del destí, la falta d'opcions. Així es va formar l'essència de la xafardera.

Qui veia els ulls durs d'aquella dona no es creia que un dia havien estat capaços de mirar sense malícia. Qui li veia el somriure sorneguer no s'imaginava que un dia havia sigut un somriure i prou. Però així era la Zélia quan era petita: només somriures i bones mirades. Els pocs anys que va ser feliç, trobava la vida tan increïble que es queixava de les pauses: es negava a dormir. «Puc escoltar els grills, puc endevinar els sorolls de la casa, puc pensar què faré demà de matí, i a què jugaré a la tarda», es deia ella a si mateixa, amb els ulls oberts, en la foscor. Però el cansament sempre trobava maneres d'ensarronar-la, perquè en algun moment de la matinada s'adormia. De seguida descobria que l'havien enredat, i era la primera que es despertava al matí.

La Zélia es llevava cantant, esmorzava somrient i caminava saltironant. S'inventava balls, repartia petons i reia perquè sí. Tot li semblava divertit: trobar pedretes entremig de les mongetes, plegar la roba de l'estenedor, descobrir teranyines al sostre i escombrar els racons del menjador.

Les veïnes desaprovaven les rauxes de la nena: «Li convin-

dria algun clatellot». Però la seva mare no feia cas del consell. «Algún dia ja descobrirà que la vida no és tan feliç, però no cal que sigui avui», deia, enyorada de veure en els saltirons de la filla els que havia fet ella, tants anys enrere.

El dissabte era per a la Zélia el dia més genial de tots els dies genials. Era quan veia el seu pare per primer cop en tota la setmana. L'Álvaro Staffa era periodista de dia i bohemí de nit. Quan arribava a casa els seus fills ja dormien, quan es despertava ja se n'havien anat a l'escola. Els deures paterns els complia els caps de setmana, quan havia d'entretenir la mainada mentre la dona feia el dinar. L'italià es gratava el cap, mirava compungit els fills i es preparava per fer l'única cosa que sabia fer a més d'escriure i beure, que era parlar sobre el que havia escrit i sobre el que podria escriure. Es posava la Zélia en una cama, l'Armandinho a l'altra, asseia la Francisca a una banda, en Zezinho a l'altra, deia al Carlinhos, la Julieta i l'Alice que encreuessin les cames a terra, tancava la porta de l'habitació per no despertar el petit i explicava als fills aventures de periodista. Un dia era al Copacabana Palace, a prop de les candidates a miss; un altre era a Niterói, veient els estralls d'un accident amb petards. Hi havia el dinar a la confiteria Paschoal en homenatge al president, la polèmica per l'expulsió dels recollidors de ferralla del Centre. La placa d'or que Santos Dummont havia rebut dels amics i la festa del Bom Jesus do Monte. Els decrets signats al Ministeri de Transports, el foc que va cremar un xiringuito a l'avinguda de Mangue i la detenció d'aquell músic cec que tocava a la Rua Direita i que havia de mantenir uns bessons. Una bestiesa, aquella detenció, que només demostrava la crueltat de la nostra policia!

Era l'única hora de la setmana que hi havia tranquil·litat a la casa de Rio Comprido. A més de la veu ronca de l'Álvaro, l'únic soroll que se sentia era el de l'olla de pressió.

Fins que la profecia de la mare de la Zélia es va fer reali-

tat. La nena va patir dues tragèdies a la vida que la van fer parar de saltironar. La primera va ser la mort del pare. La segona va ser descobrir que era lletja.

L'Álvaro Staffa va descobrir que tenia vocació de periodista als quinze anys. En aquella època ja era tot un home, format i reformat pels carrers de Rio de Janeiro. Als vuit anys havia arribat d'Itàlia amb els pares, als nou va quedar orfe. Com s'ho va fer per aprendre portuguès, per començar a llegir i a escriure, per no morir-se de gana, de la pesta o d'una ganivetada, són misteris que només s'expliquen perquè hi ha destins que neixen traçats. Va vendre caramels a la barca de Niterói i bitllets a la parada del tramvia. Va enllustrar sabates, va netejar vidres i va repartir diaris. Es mantenia gràcies a petites feines al carrer i als serveis que feia a un respectat senyor d'americana i corbata que un cop a la setmana se l'enduia a una habitació d'hotel de Lapa i li demanava que caminés despullat per sobre la seva esquena cantant *O sole mio*.

Abans dels tretze anys ja l'havien detingut nou vegades. Sabia fer anar el ganivet i era un buscabregues temut. Com que trobava que ja havia viscut prou i massa i que ja era hora de posar seny, es va traçar un «pla professional», que consistia a demanar un ascens a l'empresa on treballava. De repartidor de diaris l'Álvaro va passar a auxiliar administratiu de la redacció. Un avenç increïble. Era la primera vegada que treballava sota sostre.

L'ascens va arribar en un bon moment. Feia uns quants mesos que l'Álvaro havia estat acomiadat dels seus serveis de cantant nu, perquè ja pesava massa per caminar per l'esquena del senyor d'americana i corbata. I quins privilegis, aquests d'ara: tenia una taula per a ell sol, i quan no hi havia feina es podia passar tota la tarda assegut, en companyia d'un llibre!

La bona vida es va acabar l'hivern de 1918, quan la ciutat va registrar els primers casos de grip espanyola. Al començament eren ara un, ara un altre. Al cap d'una setmana eren ara molts, ara molts més.

A mig octubre més de la meitat de la població de Rio estava malalta. Un matí de dimecres només l'Álvaro, l'editor del diari —en Camerino Rocha— i el tipògraf van apareixer per la redacció. En Camerino es va mirar el noi darrere de la taula, li va preguntar si sabia escriure i el va enviar al carrer, amb un llapis i un bloc de notes.

L'Álvaro es va passar tres hores caminant per Rio. Va veure homes que agonitzaven entre vòmits de sang i criatures que parlaven amb la seva mare que ja era morta. Malalts que deliraven, expulsats de casa seva. Profetes de llargues barbes que anunciaven la fi del món. Va sentir la ranera de moribunds que sortia de finestres tancades i va comptar centenars de cossos als carrers, en va. Quan acabava el recompte apareixia un altre difunt, o el carro de l'ajuntament arribava per retirar els cossos, i amb prou feines se n'havia anat que ja n'hi havia el mateix nombre a les portes de les cases, esperant l'hora que ve després de l'hora de la mort, que era la de competir per un espai en una de les tombes multitudinàries de la ciutat, obertes dia rere dia.

Les setmanes següents aquesta seria la rutina: arribar a la redacció, agafar un llapis i un bloc de notes, sortir a registrar la tragèdia i tornar amb més històries de les que calia per tancar l'edició. Semblava immune a la malaltia. En el cos, no se sap per què. En l'ànima, perquè havia vist morir tota la família, víctima de la febre groga.

Quan els periodistes que van sobreviure a la grip van tornar a la redacció, es van trobar l'Álvaro davant d'una de les màquines d'escriure. Amb l'excepció dels caps de setmana i del dia de Nadal, el veurien en aquell mateix lloc i durant moltes hores fins al dia que es va morir.

I per què es va morir, l'Álvaro? N'hi ha dues versions. La primera és que va començar a tenir molta set, cosa que el va fer revisar les seves prioritats. Per a l'Álvaro Staffa d'abans del casament, el tall dels cabells, les festes d'aniversari, o el que havia menjat aquell matí, tot això eren detalls irrellevants que passaven en els intermedis del que realment importava: escriure, parlar sobre el que havia escrit, beure per parlar millor sobre el que havia escrit i sobre el que podia escriure. Per a l'Álvaro Staffa de després —aquell de la molta set—, les prioritats eren beure per suportar el casament, beure abans i després de tallar-se els cabells, anar a les festes d'aniversari per beure i parlar borratxo sobre el que havia escrit. Ara les històries que explicava als fills quedaven a la meitat. Les quatre víctimes del terrible accident d'autobús del carrer Dias da Cruz tenien el destí suspès per les becaines de l'Álvaro Staffa. No servia de res que el fill gran el cridés. No servia de res que la Zélia el sacsegés. L'Álvaro començava una història, pesava figues, intentava obrir els ulls però ho deixava córrer, i no hi havia manera de descobrir qui més s'havia mort, a part d'un professor de llatí.

Va començar a arribar a la redacció amb ressaca. En Camerino l'esbroncava, i per refer-se va començar a esnifar cocaïna. De la pura, l'alemanya, arribada directament dels laboratoris Merck, comprada al mercat negre que funcionava al turó de l'hotel Glória.

La conseqüència principal del canvi de l'Álvaro la va patir el rebost de casa. Fins llavors presentava patrons regulars de logística: era ple a començament de mes i buit al final. Però un cop l'Álvaro es va desencaminar, va passar a ser sempre un rebost de final de mes. Només acollia un grapat de farina, una resta de sucre, unes quantes mongetes, una ceba solitària. Un plàtan que no se sap com havia pogut sobreviure a la gana d'aquelles criatures, i que es tornava negre mentre els integrants

de la família sospesaven si la misèria era prou gran per menjar-se aquella fruita mig podrida.

L'Álvaro Staffa es va morir de cirrosi, als trenta-cinc anys. Els amics que es van creure aquesta versió de la mort lamentaven durant la vetlla els vicis devastadors que escapcen els talents d'aquest Brasil.

També n'hi ha una segona versió. És que l'Álvaro, aquell noi que es va fer a si mateix del no-res, aquell arbre que va néixer recte, que es va torçar amb la vida i es va dreçar amb el casament, continuava tenint certes tendències esbiaixades. A l'Álvaro li agradava el carrer, i la gent del carrer. De tant en tant el xicot s'encaterinava d'alguna mulata (eren sempre mulates, el que li venia de gust). Després es desencaterinava, i la vida continuava.

Eren aquestes les intencions del xicot quan un dimarts de carnaval va conèixer una odalisca que desfilava a la rua Treu el Dit del Flam. Tenia les dents tan clares com el blanc dels ulls, tot i que el blanc dels ulls no se li veia. La Rosa ballava amb els ulls tancats i el somriure obert, movent els malucs d'una manera inèdita per a l'Álvaro. Allò eren malucs amb personalitat. Eren fermes i tibats i forts i irresistibles.

L'Álvaro va necessitar tres mesos per fer-se càrrec dels atributs d'aquells malucs, cosa que va fer a l'habitació que la Rosa tenia llogada en una pensió. La parella es passava tardes senceres intercanviant fluids i promeses d'amor, amb la Rosa demanant xiuxiejos en italià, i l'Álvaro demanant desfilades sense roba. La noia es va lliurar a aquella passió tota sencera. L'Álvaro va lliurar a aquella passió tot el seu penis.

Fins que va arribar l'hora que l'Álvaro va retirar el penis i els xiuxiejos italians de l'habitació de la pensió. A casa la dona ja havia sortit del puerperi i per tant tindria altres maneres d'esbravar-se. Es va acomiadar de la Rosa com aquell que s'acomiada d'un besoncle, sabent que no el veurà mai més i que tant li fa.

La Rosa no va suportar l'abandonament. Va trencar gots, va estripar vestits i va considerar l'estricnina. Es va aprimar tant que a més de l'Álvaro també va perdre els malucs. De tot plegat en va treure mala cara, cabells embolicats i l'acomiadament de la feina de cambrera en una de les tasques de la Rua Direita.

I tot hauria quedat en això, amb aquella Rosa mulata mastegant la bilis que et ve quan el primer amor se'n va, si ella no hagués sigut la filla del *babalaô* Oluô Teté, un dels més respectats bruixots de Rio. A casa seva, a la Vila da Penha, el visitaven els polítics més importants del país. Carruatges vinguts de Botafogo es paraven davant del seu portal, i en sortien senyores amb la cara tapada amb el barret i protegida amb el ventall. L'Oluô Teté sabia ressuscitar malalts i discursejar en llengües mortes. Sabia parlar amb els esperits, levitar i fer ploure o fer sortir el sol.

En veure l'estat de la filla, l'Oluô va fer el que faria qualsevol pare: va tancar els punys i va desitjar que l'italianot se n'anés al fons de l'infern. Però en el seu cas era fàcil fer realitat el desig, perquè tenia accés directe a les fonts. L'Oluô va fer matar una vaca i va demanar a la Rosa que li portés roba de llit que hagués compartit amb l'Álvaro. Va embolicar la filla en llençols tacats de sang i va resar i renegar en una llengua desconeguda. Durant tot el cap de setmana els tambors del turó de Cariri no van parar de tocar.

Dilluns al matí l'Álvaro va començar a beure.

Era tan gran l'odi de la Rosa i tan forta la màgia del pare que les malediccions endossades a l'Álvaro es van estendre a tots els generats pel seu semen i van perjudicar la vida dels seus vuit fills i de setze mulatets de la zona nord de Rio.

En João va morir el mateix mes que el seu pare. Va veure el llit buit de l'Álvaro, s'hi va estirar amb l'esquena encorbada i va plorar tres dies, fins que el van consumir les pròpies triste-

ses. La Francisca es va posar malalta al cap de dues setmanes. El metge va dir que era la pòlio, i que no tornaria a caminar.

A la vídua i als fills no els agrada recordar els mesos de penúria. Se sap que en Carlos, amb tretze anys, va passar a ser l'home de la casa. I que la desaparició dels peresosos del parc del Campo de Santana va coincidir amb l'època que la família tastava el gust de carns exòtiques.

Tot seguit un parent que vivia a Bangu els va acollir; en aquella època les famílies eren una mica com aquells exercicis sobre continent i contingut que es fan en matemàtiques. Era una casa de cinc habitacions i un bany, amb un Sant Crist que protegia la façana i gallines i mangos al pati. El nucli familiar de la Zélia va passar a tenir una de les habitacions i l'últim lloc a la cua del lavabo.

Quan la Zélia se'n va anar a viure amb els oncles, encara tenia la llibreta de tapa blava que li havia regalat el seu pare en els temps de poca set. «És perquè hi escriguis el que penses del món», li va dir. Els bracets de la Zélia van envoltar el coll de l'Álvaro, que va donar gràcies amb els ulls tancats per la família que Déu li havia donat. La prosa coixa de les primeres pàgines va evolucionar a paràgrafs elaborats, escrits durant els mesos de patiment. Allò era l'únic bé de la Zélia. Allò que ella guardava sota el matalàs, i que van descobrir els cosins, que en van declamar entre rialles uns quants trossos abans de sopar, i que va portar problemes a la mare, que va defensar la filla atacant els nebots a cops de cinturó, i que tot seguit va rebre els atacs del germà. Al capdavant qui era ella, sinó la que vivia de favor?

Quan la Zélia va deixar de viure amb els oncles, la llibreta ja no existia. Era una bestiesa que va anar a parar a les escombraries, perquè ella tenia la il·lusió que si la llibreta anava a parar a les escombraries potser s'hi enduria les burles dels cosins.

* * *